

УДК 796. 077. 4

Хоменко Анна, ст. магістратури факультету здоров'я, фізичної культури і спорту; науковий керівник – к.пед.н., доцент Федорович О. В. (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ТВОРЧИЙ ПІДХІД ТРЕНЕРА ДО РОБОТИ ЗІ СПОРТИВНИМ КОЛЕКТИВОМ

***Анотація.** У роботі досліджено особливості творчого підходу тренера до роботи зі спортивним колективом, а також роль і місце тренера в системі спортивної діяльності. Розкрито професійні й особисті якості тренера, необхідні для роботи зі спортивним колективом. Обґрунтовано функції тренера у роботі зі спортивним колективом. Визначено вплив стилю керівництва на ефективність діяльності спортивного колективу.*

***Ключові слова:** творчість, підхід, тренер, спортивний колектив, стиль керівництва, професійні якості.*

***Аннотация.** В работе исследованы особенности творческого подхода тренера к работе со спортивным коллективом, а также роль и место тренера в системе спортивной деятельности. Раскрыты профессиональные и личные качества тренера, необходимые для работы со спортивным коллективом. Обоснованы функции тренера в работе со спортивным коллективом. Определено влияние стиля руководства на эффективность деятельности спортивного коллектива.*

***Ключевые слова:** творчество, подход, тренер, спортивный коллектив, стиль руководства, профессиональные качества.*

***Annotation.** The paper investigates the features of coach's creativity in work with a sport team, and the role and place of a coach in the system of sports activities. The professional and personal qualities of a coach needed to work with a sports team are disclosed. A coach's functions in a work with a sports team are substantiated. The influence of leadership style on the activity of a sports team is defined.*

***Keywords:** creativity, approach, coach, sports team, leadership style, professional quality.*

Професійні функції тренера багатогранні, тому виникає складність при дослідженні проблеми формування його професійної компетентності. Вимоги до професійних знань і умінь тренерів повинні переглядатися з урахуванням запитів суспільства. Ця обставина вимагає перегляду процесу підготовки відповідних фахівців. Тому змістовні характеристики рівня

успішності і масштабу практичної педагогічної діяльності почали оформлятися в особливе поняття професійної компетентності педагога – інтегральної характеристики його професіоналізму.

Зазначену проблему першим дослідив А. Маслоу, який розкрив питання психічного здоров'я особистості. Великий внесок у вивчення особи тренера внесли такі дослідники як М. Мосстон, Джон Лой, Джон Вуден, Баррі Хуссман, Ніл та інші зарубіжні вчені-психологи. Розробленням цього питання активно займалися також і вітчизняні вчені. При цьому слід виділити публікації українських психологів Г. М. Андрєєвої, І. П. Волкова, Ю. А. Коломейцева, Р. Л. Крічевського, А. Н. Леонтьєва, І. Н. Решетєнь.

Метою нашої статті є дослідження аспектів творчої діяльності тренера у роботі зі спортивним колективом.

Творчість – це діяльність, результатом якої є створення матеріальних і духовних цінностей, найвищий рівень пізнання. Це процес розв'язання завдання, стан натхнення людини – спалах її енергетичного потенціалу, який розкриває межу невідомого, виокремлює його частину і перетворює його на відоме. Розрізняють наукову творчість, художню, літературну, педагогічну та інші види творчості.

Творчість – психологічно складний процес. У центрі його – увага. Навколо неї задіяні інші психічні процеси: увага, пам'ять, мислення, які виявляються в тихий знаннях, що є у людині. Увага доповнюється здібностями і уміннями, мотивами цілеспрямованої діяльності. І, безумовно, процес творчості може відбуватися лише за умови відповідного емоційного фону [1, с. 62–63].

Творчість може привести до великих відкриттів і винаходів. Ті продукти діяльності, які вона створює, відзначаються новизною, оригінальністю й унікальністю. Але ці критерії не є єдиними для визначення творчості.

Проблема професійної компетентності тренера по суті справи обертається проблемою сформованості його педагогічної майстерності, тобто здібності тренера творчо використовувати професійні теоретичні і методичні знання, уміння і навички стосовно конкретного контингенту спортсменів і моменту навчання у поєднанні з умінням організувати на належному рівні процес педагогічного спілкування. В нашому випадку – професійного спілкування тренера під час навчально-тренувальних занять і поза ними, що має певні педагогічні функції і направлене на створення сприятливого клімату між спортивним педагогом і спортсменами.

Тренер – це перш за все вчитель, педагог, який систематично здійснює процес навчання і виховання. Він вдосконалює функціональні можливості спортсменів, формує у них певні фізичні якості, рухові навички й уміння, вчить найбільш раціональній техніці виконання вправ. Перед тренером стоїть завдання не тільки добре «підвести» спортсменів до змагань, але і забезпечити успішний виступ своїх вихованців. Нераціонально спланований і погано організований навчально-тренувальний процес призводить до

небажаних наслідків. Так, спортсмени можуть не сприйняти зміст або потрібну кількість інформації, що повідомляється їм тренером, не отримати необхідного фізичного навантаження, не набути необхідної спортивної форми, або ж, навпаки, не зберегти її до вирішальних змагань, розтративши не за призначенням (у сфері своїх особистих інтересів, на міжособистісні проблеми, організаційні труднощі і т.д.).

В процесі підготовки тренер оцінює успіхи і досягнення окремих спортсменів і всієї команди, вибирає відповідні засоби і методи, за допомогою яких можна досягти більшої ефективності і надійності в тренувальному процесі. При цьому тренер прагне, підвищуючи індивідуальну майстерність спортсменів, добитися прогресу всієї команди загалом. При правильному вирішенні завдань тренування, змагання перестає бути єдиним способом перевірки успішності роботи тренера і досягнень команди. Можливості спортсменів і команди оцінюються в період безпосередньої передзмагальної підготовки, коли ще є час внести необхідні корективи без надмірного навантаження і небажаних наслідків. Унаслідок цього до моменту наближення змагань тренер може мати реальне уявлення про ступінь підготовленості своєї команди, передбачаючи той або інший розвиток подій, що дозволить йому запобігти або звести до мінімуму можливі «сюрпризи» і несподіванки.

Окрім навчання тренер здійснює і виховний процес, будучи педагогом та наставником молоді. При цьому потрібно враховувати, що в процесі навчання спортивній майстерності неминуче діють і такі психологічні процеси, як ідентифікація, пов'язана з готовністю і легкістю сприйняття (особливо в юнацькому віці) установок, відносин і особливостей поведінки тренера, а також наслідування своєму наставнику.

З копіюванням своєї зовнішньої поведінки або поведінки дорослих спортсменів (особливо відомих) тренер юнацьких і дитячих команд стикається досить часто. Саме тому особистість тренера робить істотний вплив на психічний і соціальний розвиток підлітка у найбільш критичній період його дозрівання, коли перед ним виникають такі проблеми, як ставлення до авторитету, майбутньої професії, до своєї групи, до знайомих, товаришів, осіб протилежної статі та ін.

Спорт, в тасмниці якого тренер посвячує молоду людину, може зменшити випробовувані спортсменом «бурі і потрясіння» в тому випадку, якщо тренер володіє добрими педагогічними здібностями, або, навпаки, може ще більше розбурхати «стрімку течію», в якій знаходиться підліток, ускладнити або неправильно направити його дозрівання, якщо тренер не надає уваги процесу вихованню. В цьому значенні велику вагу має ставлення тренера до своєї ролі вчителя та педагога.

Тренеру необхідно враховувати, що дитяча спортивна команда представляє собою суспільний організм, в якому формуються суспільні зв'язки дитини,

відбувається його психічний розвиток. В організації дитячого колективу особливо важливо співставляти потреби дітей у спілкуванні і завдання, поставлені дорослими. Так, команда, включаючи дітей у вирішення суспільно значущих справ, забезпечує розгортання різноманітних форм спілкування, які розкривають широкі можливості для розвитку особистості.

Для сформованого дитячого спортивного колективу типова розгорнена система спілкування юного спортсмена, його особливе ставлення до іншої людини як до мети, а не як до засобу діяльності. [2, с. 8–10]

Тренер повинен розглядати дитячий колектив як основну сферу життєдіяльності юних спортсменів, організовувати колективну діяльність так, щоб вона набувала характер самодіяльності підлітків, тобто ставала діяльністю, в якій цілі, будучи захоплюючими для дітей, перетворювалися б на мотиви, що спонукають кожного підлітка опановувати конкретним видом спорту, еталоном поведінки. Організація діяльності дитячої спортивної команди повинна забезпечувати творчу, рівноправну позицію всіх її членів.

Майстерність тренера багато в чому визначається якостями, що є у нього, які додають своєрідність його спілкуванню з учнями, визначають швидкість і ступінь оволодіння ним різними вміннями [2, с 34–35].

Всі професійно важливі якості тренера можна розділити на наступні групи: світоглядні, етичні, комунікативні (включаючи педагогічний такт), вольові, інтелектуальні, включаючи перцептивні, якості уваги, мнемічні (якості пам'яті), рухові (психомоторні). Світогляд тренера мотивує всю його педагогічну діяльність як служіння своєму народу, державі, дає міцну основу для виховання в учнів активної життєвої позиції.

Однією з важливих якостей тренера є правдивість. Учні мають бути упевнені в щирості намірів і відчуттів тренера, що спілкується з ними. Якщо учень відчує, що тренер веде з ним виховну гру, що в його словах присутня фальш, бравада, то він логічно вирішує, що його хочуть обдурити, і його довіра до слів і вчинків тренера зникає. Процесу спілкування набуває формальний характер або припиняється зовсім. Між тренером і учнем виникає бар'єр недовір'я.

Одним з ведучих етичних якостей тренера є гуманізм, що характеризує відношення тренера до людей взагалі і до учнів зокрема. Це визнання людини вищою цінністю на землі. Гуманізм не має нічого спільного з солодкуватим переконанням перед дітьми, зі всепрощаючим і невимогливістю, які, наприклад, в очах деяких батьків символізують любов до дітей. Гуманне відношення тренера виражається в інтересі до особи учня, в прояві до нього співчуття, в наданні йому у разі потреби (у складних життєвих ситуаціях) допомоги порадою і справою, у визнанні достоїнств учня, у вимогливості до розвитку учня і формування його як особи. Учні, бачачи ці прояви гуманізму у тренера, намагатимуться відповісти йому таким же відношенням. Таким чином, гуманізм тренера сприяє вихованню гуманізму і в учнів.

Тренер повинен володіти й іншими етичними якостями: принциповістю (не перехідною в прямолинійність дій і вчинків і в упертість), самокритичністю, працьовитістю, справедливістю. В. А. Сухомлинський писав, що справедливість вчителя – це основа довіри дитини до вихователя, але щоб бути справедливим, треба до тонкості знати духовний світ кожної дитини.

Комунікативні якості, до яких відносяться товариськість, ввічливість, доброзичливість та інші, допомагають тренерові встановлювати контакт з учнями в процесі спілкування і тим самим сприяють успіху виховної роботи тренера. До цих якостей відноситься і педагогічний такт. Вольові якості мають велике значення для успішної діяльності тренера. До них відносяться витримка, наполегливість, терплячість, рішучість, сміливість.

Невитриманий тренер не може успішно вести виховну роботу з дітьми, оскільки в їх очах він не володіє авторитетом. Нетерплячі тренери, бажаючи швидше досягти результату у своїх учнів, форсують навчальні навантаження, порушуючи тим самим принципи поступовості і доступності і ставлять під загрозу здоров'я учнів. Тренер без самовладання ніяковітиме в конфліктних і несподівано виникаючих ситуаціях, прийматиме необгрунтовані і не адекватні обставини рішення. Не володіючи наполегливістю, тренер не зможе неухильно проводити у вихованні учнів свою лінію, добитися хорошого матеріального забезпечення процесу тренування [3, с. 8–12].

Проте спокій і витримка тренера не повинні підмінятися його байдужістю до своєї роботи. Тренер має право і повинен радіти, гніватися, засмучуватися, ображатися. Але, навіть обурюючись, він не повинен виходити з себе, втрачати над собою контроль, переходити на грубий і образливий тон.

Велике значення для тренера має таку якість, як винахідливість. На тренуванні часто виникають ситуації, що вимагають миттєвого ухвалення рішення. Буває, що учень ставить питання, на які тренер не може швидко відповісти або важко продемонструвати техніку якої-небудь вправи. Якщо тренер розгубиться, почервоніє від ніякового положення, в яке він потрапив, учні розцінять це як прояв ним некомпетентності. Меткий тренер не дозволяє виявитися зовнішнім ознакам його внутрішнього стану. Він не брехатиме учням, придумуючи відповідь, не відповідну реальності. Залежно від ситуації і питання він поступить по-різному. Якщо питання не відноситься до предмету, то у ряді випадків можна сказати: «Я не знаю». У інших випадках можна піти від відповіді в даний момент, пославшись на невчасність поставленого питання: «Ти заважаєш вести урок, про це поговоримо після», або: «Якраз на наступному уроці я збирався продемонструвати вам цей спосіб виконання вправи». Звичайно, на наступному уроці учень повинен отримати відповідь на своє питання.

Чим більший педагогічний досвід тренера, тим менше виникає несподіваних для нього ситуацій, що вимагають винахідливості, кмітливості, швидким

орієнтуванням. Проте зовсім уникнути несподіваних ситуацій не вдається навіть досвідченим тренерам, тому роль цих якостей не знижується.

Неодмінною якістю тренера має бути його вимогливість. Учні (особливо хлопчики) дуже поважають тренерів, які добиваються свого без грубого примушення і погроз, а також без педантизму. Діти одноставно заперечують м'якотілість, млявість, наївну довірливість тренера, його безпринципну поблажливість. Всякі відступи від пред'явлених вимог (деколи тренер пред'являє вимогу до учнів, а потім забуває про нього або відмінняє без всяких обґрунтувань) учні розглядають як слабовілля тренера.

Інтелектуальні якості підкріплюють дидактичні уміння тренера, допомагають йому знаходити правильні рішення у виховній роботі, обумовлюють ефективність творчості тренера, пошуку ним нових, незвіданих шляхів у вихованні і навчанні учнів. До цих якостей відносять ясність і логічність мислення, його критичність, яву, винахідливість, дотепність. Особливу роль в діяльності тренера грає оперативність мислення, що характеризує здатність тренера швидко знаходити оптимальне вирішення виникаючих педагогічних завдань, а також екстраполювання, тобто передбачення результатів педагогічної дії на учнях.

Інтелектуальні якості базуються на перцептивних і атенціонних якостях, що характеризують властивості сприйняття і уваги. І. М. Сеченов говорив про реакцію миттєвого бачення, тісно пов'язану з швидкістю і об'ємом сприйняття і з властивостями уваги. Ця якість дозволяє тренерові швидко орієнтуватися в постійно змінних ситуаціях.

Особливу роль грає така якість, як розподіл уваги. Тренер одночасно повинен стежити за багатьма об'єктами і моментами в своїй діяльності: за змістом і формою викладу ним матеріалу, якістю вправи, що показується, і дохідливістю пояснень, що даються, своєю позою, ходою, мімікою і одночасно постійно тримати під спостереженням всю групу.

При цьому він повинен чутливо реагувати на стан і настрої учнів (збудження, апатію, стомлення), уловити – розуміють вони чи ні його пояснення, помічати всі порушення дисципліни, виявляти помилки учнів при виконанні ними вправ. Недосвідчені тренера, захоплюючись викладом матеріалу, його показом, упускають з-під контролю учнів, якщо ж намагаються уважно спостерігати за учнями, то втрачають нитку викладу, роблять помилки і зупинки при показі вправи.

У багатьох випадках, щоб не переривати хід показу, пояснення, виконання вправи, тренер повинен відстрочити свою дію щодо учня (наприклад, він може зробити зауваження порушникові дисципліни після закінчення виконання вправи). Це вимагає від тренера хорошої короточасної пам'яті, щоб не забути, що він повинен сказати тому або іншому учневі, коли закінчиться виконання вправи або фрагмента уроку.

Таким чином, успішна педагогічна діяльність тренера пов'язана і з мнемічними якостями – швидкістю і міцністю запам'ятовування.

Психомоторні якості особливо необхідні тренерів. Багато вправ, які він повинен демонструвати учням, вимагають великої фізичної сили, гнучкості, швидкості реакції. З віком фізичні якості мають тенденцію до регресу, тому постійною турботою тренера є підтримка їх на необхідному рівні. А це пов'язано з дотриманням рухового режиму, режиму харчування, із стеженням за своїм здоров'ям. Психомоторні якості тісно пов'язані з перцептивними і уважливими якостями: швидкістю бачення, ступенем концентрації уваги при реагуванні на об'єкти або сигнали і так далі. Тому ділення професійно важливих якостей тренера на групи не слід сприймати як догму.

За результатами проведеного дослідження можна зробити висновок, що майстерність тренера визначається якостями, що є у нього, які додають своєрідність його спілкуванню з учнями, визначають швидкість і ступінь оволодіння ним різними вміннями. Найбільш важливими серед них є професійно важливі якості особи тренера.

Багато що у взаєминах між тренером і учнями залежить від поведінки тренера. Уявлення про якості «ідеального тренера» розходяться у тренерів і учнів. Перші акцентують увагу, перш за все, на ділових і професійних якостях педагога (ерудиція, вимогливість, строгість, вміння знаходити оптимальні шляхи для вирішення важких ситуацій). Чуйність, товариськість, доброзичливість теж наголошуються педагогами, але їм не надається вирішального значення. Учні ж, навпаки, висувають ці якості на перше місце.

1. Григорьянц И. А. О совершенствовании психологического образования будущего тренера в системе физической культуры и спорта / И. А. Григорьянц // Теория и практика физической культуры. – 2009. – № 10. – С. 53–55. 2. Деркач А. А. Педагогическое мастерство тренера / А. А. Деркач, А. А. Исаев. – М. : ФиС, 2007. – 200 с. 3. Матвеев Л. П. Основы спортивной тренерской работы : Учеб. пособие для ин-тов физ. культуры / Л. П. Матвеев. – 1998. – № 2. – С. 21–26.